

Kilépés a struktúrákból: mendikáns szerzetesség

Aquinói Szent Tamás csatlakozása a dominikánus rendhez

Borbély Gábor

A vallásokat leíró antropológiai elméletek egyik ismert típusa szerint (*commitment theories*) a vallások a társadalmi csoportok együttműködését segítik elő oly módon, hogy segítenek azonosítani a kooperáció szempontjából megbízható egyedet. Az azonosítás olyan jelek segítségével történik, amelyeket nehéz meghamisítani. A könnyen utánozható jelek ugyanis megkönnyítik azoknak a dolgát, akik — meg kívánván téveszteni az adott társadalmi csoport tagjait — rövid távú haszonra törek-szenek, s ezzel veszélyeztetik a hosszú távú együttműködést.

A valláshoz tartozás nehezen hamisítható jele az irracionális dolgokba vetett feltétlen hit. Az irracionális hitek (hitek: ti. propozicionális attitűdök és az általuk kifejezett tényállások) feltétlen elfogadásának kötelezettsége ésszerű célt szolgál, amennyiben biztosítja a csoport megbízható, őszinte, a viszonyosság elvét elfogadó tagjainak a hosszú távú kooperáció nyújtotta előnyöket.¹

A konverzió ebben a teoretikus keretben úgy értelmezhető, mint a megtérő nyilvános és egyértelmű elköteleződése olyan hitek iránt, amelyeket annak a csoportnak, amelyhez tartozni kíván, minden tagja elfogad. Ez az elkötelezettség a vallási csoporthoz tartozás külsődleges jegyeiben ölt testet, s jellemző — külső szemlélőnek is ellenőrizhető — módon sajátos rituálékban való részvételt, öltözködési szokások, morális és viselkedési szabályok elfogadását jelenti.

Az alábbiakban — a fenti fogalmi keretet használva — Aquinói Szent Tamásnak a dominikánus rendhez történő csatlakozását szeretném megvizsgálni. A rendelkezésünkre álló források szerint a csatlakozására adott válaszként Tamást a családja elrabolta és fogságban tartotta. Az elrablásával és fogságával kapcsolatos források segítségével azt kívánom megmutatni, hogy a koldulórendhez történő csatlakozás Tamás környezetének — sajátos módon — úgy jelent meg, mintha idegen vallásra való át-térés, a fenti értelemben vett konverzió² lett volna. Dominikánusnak lenni ugyanis

¹ Ld. ehhez: Scott ATRAN: *In Gods We Trust. The Evolutionary Landscape of Religion*. Oxford University Press, Oxford 2002. 13–15; Matt J. ROSSANO: *Supernatural Selection. How Religion Evolved*. Oxford University Press, Oxford 2010. 3–4.

² A tradicionális monasztikus rendekhez való csatlakozást szintén konverziónak vagy konverziók sorozatának tekintették, és így is nevezték ebben az időben. Ez az egyén transzformációjához, a belső elmélyüléshez és spirituális tökéletesedéshez vezető megtérés azonban az adott kontextusban egyértelműen növelte, és nem csökkentette a csoporthoz tartozásból fakadó előnyöket. Elfogadható volt

— az ő szempontjukból — olyan abszurd elkötelezettségeket implikált, amelyek megakadályozzák az egyén azonosíthatóságát az adott társadalmi csoport tagjaként, s következésképpen veszélyeztetik a csoporthoz tartozástól remélhető előnyöket is.

Mindez rávilágít arra, hogy a dominikánus rend a szerzetesség gyökeresen új formáját jelentette a XIII. századi társadalomban, s hozzájárulást jelenthet annak a kérdésnek a megválaszolásához, milyen tekintetben és milyen mértékben jelentett újdonságot a mendikáns rendek megjelenése a nyugati világban.³

Aquinói Tamás 1230/31-ben lett oblátus a bencés rendben. A X. századtól kezdve ez a Benedek-rendbe való belépés igen gyakori módja volt. Tamás életrajzírói — a kortárs forrásokra történő hivatkozással — fölhívják a figyelmet arra, hogy Tamás apja, Landulfus azzal a szándékkal adhatta be fiát a bencés rendbe kisgyermekként, hogy az egy napon montecassinói apáttá válhat.⁴ A gyermek oblátussá válásával függhetett össze az, hogy 1231. május 3-án Landulphus húsz uncia aranyat adományozott az apátságának „bűnei bocsánatáért”.⁵

Tamás 1242–1244 között csatlakozott a dominikánus rendhez Nápolyban.⁶ Ez a lépés, írja Jean-Pierre Torrell, „végleg meghiúsította szüleinek azon reményét, hogy fiuk később Montecassino apátja lehet”.⁷ Édesanyja, Teodóra megpróbálta Nápolyban és Rómában utolérni fiát, aki ekkor vagy Párizsba, vagy a dominikánus rend vezetőjének, Johannes Teutonicusnak a kíséretében Bolognába tartott, ahol 1244. május 22-ére összehívták a rend nagykaptalanját.⁸ Minthogy az anyja nem tudta

---

az általános viselkedési normák szempontjából is, ahogyan azt a prostituált-történet kapcsán az alábbiakban látni fogjuk. A dominikánus habitus felöltése ezzel szemben abszurd hitek elfogadását jelentette Tamás rokonságának, s olyan új morális szabályok és viselkedési előírások betartásának kötelezettségét, amelyeket a családja — katolikus társadalmuk csoportnormáit betartó személyekként — nem tartott elfogadhatónak.

³ Vö. Rosalind BROOKE: *The Coming of the Friars*. George Allen & Unwin — Barnes & Noble Books, London — New York 1975. 19: „What was the significance of this? How new were the friars?”

⁴ Vö. pl. James A. WEISHEIPL O. P.: *Friar Thomas D'Aquino. His Life, Thought, and Work*. Doubleday & Company, New York 1974. 10, 412; Jean-Pierre TORRELL O. P. (ford. Kovács Zsolt): *Aquinói Szent Tamás élete és műve*. Osiris, Budapest 2007. 29.

⁵ TORRELL (4. jz.) 30.

⁶ Simon Tugwell 1242/43-ra datálja a csatlakozást — vö. Simon TUGWELL O. P. (ford., szerk. és bev.): *Albert & Thomas: Selected Writings*. Mahwah, New York 2004; a Torrell-életrajz Tugwell-referenciája pontatlan, vö. TORRELL (4. jz.) 36, 39. jz. — James WEISHEIPL (4. jz.) 26–27 és Jean-Pierre TORRELL (4. jz.) 36 1244-re. Tamás első és legmegbízhatóbb életrajzírója, Guillelmus de Tocco szerint (aki ismerte magát Tamást és a családtagjaitól is gyűjtött információkat Tamás-életrajzához), a csatlakozás racionális döntés következménye volt, és Tamás intellektuális kapacitásának optimálisabb kihasználását célozta. A leírás ennek megfelelően nem tradicionális konverzió-narratívum abban az értelemben, hogy hiányzik belőle a természetfölötti beavatkozás, az isteni jelenlét megtapasztalása, az elragadtatás leírása stb. Vö. Guglielmo di TOCCO: „Hystoria beati Thomae de Aquino”, in A. FERRUA O.P. (ed.): *S. Thomae Aquinatis vitae fontes praecipuae*. Edizioni Domenicane, Alba 1968. 36–37.

⁷ DI TOCCO (6. jz.) 36.

⁸ A források eltérőek ebben a tekintetben. Ld. ehhez TUGWELL (6. jz.) 204. és 298–299. Ld. még WEISHEIPL (4. jz.) 27; valamint TORRELL (4. jz.) 37.

utolérni a fiút, s következőképpen nem tudta lebeszélni a tervéről, állítólag üzent Tamás testvéreinek, akik ez idő tájt II. Frigyes császár kíséretében Aquapendente környékén tartózkodtak, hogy fogják el Tamást és vigyék vissza hozzá. Egy kisebb csapat ezt megtette, s Tamást először Montesangiovanniba, majd Roccaseccába szállították.⁹ Egy-két évig tartó fogság után, valószínűleg 1245-ben vagy 1246-ban bocsátották szabadon.¹⁰

A forrásaink megegyeznek abban, hogy Tamást fogva tartásának idején a legkülönbözőbb eszközökkel próbálták meg eltéríteni a döntésétől és visszaterelni arra az életpályára, amelyet megfelelőnek tartottak az ő és az egész család számára. A habitusát, a dominikánus rendhez tartozás legközvetlenebb és legnyilvánvalóbb jelét már elfogásakor megpróbálták letépni róla, és később a fogva tartása során is megpróbálkoztak ezzel.¹¹ Miután sem ez, sem pedig más praktikák nem segítettek, bevetették az utolsó, általuk leghatásosabbnak ítélt fegyvert abból a célból, hogy megtörjék Tamás általuk abszurdnak ítélt elkötelezettségét. Minthogy absztrakt s abszurdnak ítélt elkötelezettségek ellen nehéz harcolni, Tamás családja úgy döntött, egy prostituált segítségével téríti vissza Tamást arra az útra, amelyet Nápolyban elhagyott.

A történet, amely a legfontosabb forrásoknál megtalálható,¹² széles körben ismert, és valóban „sokak fantáziáját” megmozgathatta, ahogyan Jean-Pierre Torrell írja.¹³ Ez már csak azért sem meglepő, mert Tamás korabeli és modern életrajzírói közül sokan szerzetesek voltak. A jelenet azonban megítélésem szerint nem attól érdekes, hogy pikáns, ha egyáltalán az. Azon túl, hogy irodalmi és pszichológiai szempontból is figyelemre méltó, amivel én itt most sajnálatos módon nem tudok foglalkozni, rávilágít egy egészen nyilvánvaló dologra, amelyről nem találtam említést a vonatkozó irodalomban.

⁹ TUGWELL (6. jz.) 205; TORRELL (4. jz.) 37–39.

¹⁰ TUGWELL (6. jz.) 206–207; TORRELL (4. jz.) 40.

¹¹ DI TOCCO (6. jz.) 38. és 40. Érdekes ebből a szempontból Bernard GUI leírása is: „Legenda Sancti Thomae Aquinatis”, in FERRUA O. P. (szerk.) (6. jz.) 135.

¹² Guillelmus de Tocco előadásában: „És amikor az említett erőszakos cselekedettel [ti. az öltözéke erőszakos eltávolításával] nem tudták megtörni, úgy gondolták a testvérei, másfajta ostrommal győzik le, olyannal, amelytől a tornyok meginognak, a kősziklák meglágyulnak, és még a libanoni cédrusok is, ahogyan a viharban szoktak, kifordulnak a földből. Olyasmi ez, amivel mindannyian küzdelemben állunk, ám — a nehézsége miatt — csak kevesen győzhetjük le. Amikor ugyanis egyedül volt a szobájában, ahol őrizet alatt töltötte az éjszakát, a testvérei beküldtek hozzá egy szépséges, a prostituáltak módjára fölékesített lányt, aki a teste látványával, az érintésével, az incselkedésével és minden más lehetséges módon a bűn elkövetésére csábította.” A lány a leírás szerint nem járt sikerrel, Tamás ugyanis a kemencéből előrántott izzó fahasábbal elkergette. Vö. DI TOCCO (6. jz.) 41. Ld. Bernard GUI leírását is: (11. jz.) 135–137.

¹³ TORRELL (4. jz.) 38. A történészek általában azt vizsgálták az eseménnyel kapcsolatban, hogy vajon megtörtént-e az eset, hol történt meg, tudott-e róla Tamás anyja, Teodóra, ki szállíthatta oda a prostituáltat stb.

Miről van szó? Nagyon valószínű, hogy akkor, amikor a családja le szeretne volna beszélni Tamást arról (sőt, mint látjuk, a forrásaink szerint kényszerrel is alkalmazták ennek érdekében), hogy a dominikánus rend tagja legyen, úgy gondolhatták, sikeres beavatkozásuk esetén Tamás visszatérhet ahhoz az életpályához, amelyet kisgyermekkorától kezdve elterveztek neki. Ennek a pályának a csúcsa az lehetett volna, ha Tamás bencés apáttá válik Montecassinóban. Nyilvánvaló, hogy ez Tamásnak és a családnak is kézzelfogható előnyöket jelenthetett volna. A prostituáltjelenet arról számol be, hogy Tamás környezete úgy gondolta: ha sikerül elcsábítani egy prostituálttal, ez lehetetlenné teszi, hogy a továbbiakban dominikánus barátként éljen, ám tökéletesen összeegyeztethető azzal, hogy montecassinói bencés apát legyen. Ennek a megfontolásnak a hátterében az a meggyőződés állhatott, hogy ez a potenciális szexuális kapcsolat lerombolja a dominikánusokhoz megtért Tamásnak az ő szempontjukból abszurdnak tűnő elkötelezettségeit,¹⁴ saját hiteikkel és szokásaikkal azonban összeegyeztethető.

Tamás azonban — habár a beszámolók szerint komoly küzdelem árán — mégis „férfinak bizonyult” az adott helyzetben.¹⁵ Elcsábíthatatlansága a források szerint végleg meggyőzte családtagjait arról, hogy nem tántorítható el azoktól a nekik abszurd és irracionális hitektől és elkötelezettségektől, amelyek a továbbiakban meghatározták az életét.

¹⁴ Bármik voltak is ezek. Vélhetően az apostoli élet sajátos értelmezésével, a szegénységgel, az adományokra alapozott életvitellel, valamint a rend tagjainak állandó mobilitásával függhetnek össze.

¹⁵ A szüzességet sokan éppen a férfiasság jelének tartották a középkorban. Ld. ehhez: Ruth MAZO KARRAS: „Thomas Aquinas’s Chastity Belt: Clerical Masculinity in Medieval Europe”, in Lisa BITEL — Felice LIFSHITZ (ed.): *Gender & Christianity in Medieval Europe: New Perspectives*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2008. (The Middle Ages Series) 52–67.